

ПОЕЗИЈА ЗА ДЕЦУ КАО ПОВОД ЗА РАЗГОВОР О СМРТИ – МИШЉЕЊА ВАСПИТАЧА, УЧИТЕЉА И РОДИТЕЉА

Резиме: Циљ рада је био испитивање актера који учествују у дечјем васпитању – васпитача, учитеља и родитеља деце – о потенцијалном укључивању песама које садрже у себи мотив смрти у рад са децом. Метод који смо користили јесте анкетни упитник, а узорак је чинило 110 васпитача и учитеља и 72 родитеља. Резултати истраживања показују да највећи број испитаника сматра да књижевна дела у којима је смрт главни мотив треба тумачити, при чему се образложења претежно свODE на виђење смрти као неизбежне природне појаве. Испитаници су песму која тематизује смрт биљке видели као најприхватљивију, док су се за песму која тематизује смрт људи определили најмањи број пута. Анализирајући њихова образложења, увиђамо да се пожељним сматрају ситуације блиске детету, могућност да дете научи нешто из песме, као и могућност да се успостави веза с другим областима искуства. Истиче се потреба да израз буде јасан и конкретан, а предност се даје духовитом у односу на трагичан приказ смрти.

Кључне речи: поезија за децу, методика развоја говора, библиотерапија, танатологија, васпитно-образовни рад

1. УВОД: ПОЕЗИЈА ЗА ДЕЦУ О СМРТИ У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОМ КОНТЕКСТУ

Иако „оно што можда најпотпуније описује однос савременог човека према смрти (...) јесте то да он о смрти *ћуїи*“ (Павићевић, 2011: 17) и упркос томе што се разговор о смрти с децом најчешће избегава у породичном и школском контексту (Киблер-Рос, 2004; Talwar, 2011: 102, 104), треба имати на уму да заповест ћутања, било о смрти која се десила, било о

---

1 sladjana.zivkovic1999@gmail.com

смрти као саставном делу живота, отежава процес пражњења туге, страха и бола, као и процес проналажења смисла сопствене егзистенције (Павићевић, 2011: 25). Будући да „страх од смрти спада у групу развојних страхова, тј. оних који се уче/усвајају на основу модела преузетих од родитеља/старатеља, то, индиректно, значи да и фигура наставника може имати важну улогу у односу који дете/ученик развија према смрти“ (Божић, 2017: 619). Слично важи за васпитаче и учитеље, који могу кроз разговор да пруже подршку детету, те да тако помогну његов „социјални развој и спречи будуће психолошке проблеме“ (Talwar, 2011: 109).

У књижевности за децу и младе смрт није тема која се у потпуности избегава (уп. Јовановић 2020: 4), па можда она може да буде мост у разговору о смрти између одраслих и деце, посебно кад се има на уму потенцијална библиотерапијска вредност текста (Крегоу, 2013). Отуда је фокус нашег рада везан за српску поезију за децу и младе, у којој је мотив смрти присутан од њеног зачетка (в. Вукомановић Растегорац, 2018; Вукомановић Растегорац, 2019). С друге стране, ако разматрамо ову тему у методичком контексту, морамо имати на уму специфичности дечјег разумевања смрти (уп. нпр. Спасић, 2016). У вези с њим Изабела Гутијерез и сарадници (2014) закључили су да деца имају различите емоционалне реакције на смрт у зависности од *умирућеј субјектџа* – оне су слабије кад је реч о смрти биљке у односу на смрт животиње или човека.² Када је реч о *узрасџу умирућеј субјектџа*, ваља приметити како је данас општеприхваћен друштвени став да је природна смрт старих људи прихватљивија него смрт младих особа (уп. Куљић, 2014: 27–28). *Узрок смртџи* испоставља се такође као битан фактор који утиче на дечју реакцију: за дете су болест и старост прихватљивији разлози нечијег завршетка живота у поређењу с насилном смрћу.

Кад је реч о предшколском систему, увид у то како се мотиву смрти у књижевним делима приступа отежан је стога што не постоји утврђени план књижевних дела за упознавање (уп. Године узлета, 2019), па ће он добрим делом зависити од ставова васпитача (као и од интересовања деце). У вези с тим, истраживање Јоване Милашиновић (2020) показује да највећи број испитаних васпитача сматра да су разговори о смрти с децом пожељни. У нижим разредима основне школе програм обавезне лектуре садржи и дела с мотивом смрти, али се у образовној пракси мотив смрти ублажава или заобилази (Јанићијевић, 2017). Коначно, истраживање Снежане Божић показало је да наставници препознају драгоцене могућности за остварење низа васпитних, сазнајних и практичних циљева у вези са сложеном проблематиком смрти (Божић, 2017).³ Све то представљало је основу и за поједина промишљања методичког приступа песничким текстовима који тематизују смрт (Вукомановић Растегорац, 2017), али и цртаном филму који о смрти проговара (Вукомановић Растегорац, 2015).

Будући да о томе нема довољно података, кроз овај рад смо желели да сазнамо мишљење различитих актера који учествују у одрастању детета – васпитача, учитеља и родитеља деце

2 Дијапазон *умирућеј субјектџа* може бити у књижевности за децу проширен додавањем антропоморфизованог предмета – стога песме које у себи садрже смрт предмета могу, такође, бити основа за истраживање реакција деце на (условно схваћену) смрт.

3 Није сувишно овде поменути да су наведена истраживања рађена пре пандемије вируса ковид 19, која је несумњиво додатно актуализовала питање разговора о смрти са децом.

предшколског узраста и родитеља деце нижих разреда основношколског узраста – о потенцијалном укључењу песама које у себи садрже мотив смрти у васпитно-образовну праксу.

2. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

У вези с постављеним циљем формулисали смо одговарајућа истраживачка питања:

1) Да ли испитаници (васпитачи, учитељи, родитељи) сматрају да с децом треба тумачити књижевна дела у којима је смрт главни мотив? Зашто?

2) Да ли ће на подршку васпитача, учитеља и родитеља за тумачење песме која тематизује смрт утицати: а) избор умирућег субјекта у њој, б) језичка и стилска средства употребљена у песми и в) ауторитет и афирмисаност аутора?

Приликом истраживања коришћена је техника анкетирања. Анкетни упитник садржи комбинацију питања отвореног и затвореног типа, као и питања провере, а попуњава се анонимно. Коришћени упитник имао је две варијанте, које се минимално разликују – једна је била намењена васпитачима и учитељима, друга родитељима деце вртићког и нижег основношколског узраста. Питања смо поставили различитим актерима који учествују у формирању дететовог односа према смрти, како бисмо добили целовитији и разноврснији приказ мишљења у вези с питањем методичке обраде теме смрти у поезији за децу и младе.

У упитник су укључене и четири песме, а њихов одабир је условљен вишеструким факторима. Приликом одабира, покушали смо да поједине могуће разлике у тематизацији смрти одстранимо. Тако је у свакој од понуђених песама смрт главни мотив и песме су приближно исте дужине. Смрт је природна или се њен узрок не зна (табела 1). С друге стране, било је важно да умирући субјект у песмама буде различит, како бисмо могли да проверимо да ли одлука о одабиру песама зависи управо од одабира умирућег субјекта.

Табела 1. Основни подаци о одабраним песмама

Назив песме	„Лисица“	„Тишина“	„Деда и баба“	„Одлазак ветерана“
Аутор	Момчило Тешић	Мошо Одаловић	Александар Ристовић	Горан Новаков
Умирући субјект	животиња (лисица)	биљка (трешња)	човек (баба и деда)	предмет (фрижидер)
Стиљус мошнва смрти	главни мотив	главни мотив	главни мотив	главни мотив
Узрок смрти	неизречен	болест	неизречен	неизречен

Анкетни упитник намењен васпитачима и учитељима попунило је 110 испитаника – 74 васпитача, 35 учитеља и 1 просветни радник у пензији. Мушког пола била су 3 испитаника (сва

три – учитељи), а женског 107 испитаника. На другој страни, анкетни упитник намењен родитељима попунила су 72 испитаника; 3 родитеља била су мушког пола, а 69 женског пола.⁴

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И АНАЛИЗА ОДГОВОРА

У наставку рада ћемо се бавити резултатима истраживања до којих смо дошли анализирањем одговора испитаника на постављена питања.

Ако је смрт главни мотив некој књижевној дела, да ли дисције разговарали с децом о њом делу? Због чега?

Један део испитаника у образложењима акцентује факторе узраста (њих 12) и дечјих интересовања (њих 7). Узраст је чинилац који утиче на обе врсте одлуке – и на то да се дела с овом темом обрађују, и на то да се њихова обрада одложи за касније. Занимљива нијанса у одговорима може се уочити у томе што су сви васпитачи написали да би овај мотив обрадили *ако* постоји интересовање, док је учитељица подразумевала да интересовање код деце постоји (њен одговор био је: „Да, зато што их то занима“).

Дванаест одговора наглашава важност начина на који се приступа мотиву смрти. Васпитачи кажу да би овај мотив обрадили на деци прихватљив и разумљив начин, искрено, дозирано и суптилно, при чему посебно скрећу пажњу да децу не треба плашити. У складу с тим, једна васпитачица предшколске групе наводи да би текст адаптирала уколико има застрашујуће описе, док једна васпитачица старије групе говори како на крају дозвољава деци да напишу завршетак који би био „лепши и бољи“.

Испитаници наводе више разлога за разговор с децом о мотиву смрти, од којих смо неке раније помињали. Први разлог је то што се смрт види као природна појава, која је неизбежна и део сваког живота (25 одговора). Други разлог васпитачи и учитељи виде у могућности да деца лакше поднесу сусрет с смрћу (5 одговора). Део испитаника сматра да књижевни текстови могу да помогну деци да разумеју шта је смрт (5 одговора), док на другој страни неколико испитаника види могућност да се кроз тумачења књижевних дела упозна с дечјим размишљањима на ову тему (3 одговора). Тако, једн васпитач наводи: „Сматрам да с децом треба разговарати о томе. Пре свега, да бих прво разумела како они виде смрт, како разумеју кад се догоди смртни случај, како разумеју ’нестајање’ бића из овог физичког света.“

Сва образложења која смо навели до сада узимају у обзир могућност разговора с децом о делима у којима се јавља мотив смрти. Ипак, не може се занемарити ни број испитаника, додуше мали, који кажу да радије не би обрађивали дела с мотивом смрти ако не морају или да дела с овим мотивом избегавају јер „има много лепших тема за тај узраст“ и „воли да прича приче и бајке с срећним крајем“. Наиме, четири васпитача не би обрађивала дела с мотивом смрти ако не морају, док једна васпитачица наводи да мења крај књижевног дела.

Уз то, ваља рећи како део испитаника јасно препознаје потенцијал књижевног дела у овом контексту. Васпитачи углавном мисле да дело не треба заобилазити ако је у њему заступљена

---

⁴ Детаљнији подаци о структури узорка у: Живковић, 2022: 17.

смрт. Учитељи наводе да треба разложити и прокоментарисати мотив смрти како би дете схватило поенту дела. Додатно, учитељи наглашавају да дете у школи треба да се сусретне с различитим формама и мотивима, па између осталог и с мотивом смрти. У прилог томе, једна учитељица пише да је „Себични џин“ бајка која се ученицима највише допала, иако садржи смрт главног лика.

Ако је смрт главни мотив неког књижевног дела, да ли сматрате да васпитач/учитељ треба да разговара с децом о том делу? Због чега?

И у образложењима родитеља важну улогу имају чиниоци узраста и дечјих интересовања. Важност узраста наглашава 7 родитеља. Кад је реч о интересовањима деце, васпитачи и учитељи знатно више наглашавају овај фактор у односу на родитеље (само један родитељ пише да се књижевно дело које у себи садржи мотив смрти може, али и не мора обрађивати, те да то зависи од контекста и интересовања деце). Слично размимоилажење налазимо и у погледу акцендовања начина на који се мотив смрти обрађује – на то пажњу скреће само једна мама детета старијег узраста: „Ако већ је тема смрт тог књижевног дела треба деци објаснити како и зашто је дошло до тога и разговарати с њима о том делу.“

Разлог за обраду књижевног дела чији је смрт главни мотив 17 родитеља види у чињеници да је она неизбежна природна појава; 5 родитеља сматра да ова дела могу да помогну деци да разумеју смрт; 9 родитеља верује да би разговор с децом о овим књижевним делима помогао деци да лакше прихвате сусрет с смрћу, а 2 одговора акцентују могућност да се кроз разговор о књижевним делима боље разуме дечје поимање смрти (уп. „Да. Наша учитељица је одличан педагог и деца су имала ’тужни’ петак кад су разговарали о сахрани маме његовог друга и после тога имала пуно питања а и потребу да више искажу своја осећања. Тако и то кроз дело могу да разговарају о осећањима која су протекла из датог дела“).

Као и код васпитача и учитеља, и међу родитељима има оних који би оваква дела укључили у васпитно-образовни процес само ако би то било нужно: „Не треба децу оптерећивати тешким темама“; „Не допадају ми се књиге које имају смртне случајеве у радњи. Превише ’баце мрака’ који моју децу прате до краја читања. Има времена за све, најпре треба да заволе живот!“ – неки су од одговора.

Која књижевна дела сте обрађивали с децом у вртићу/школи а да садрже у себи мотив смрти? / Постoje ли књижевна дела с којима се Ваше дете сусрело у вртићу/школи, а која садрже у себи мотив смрти? Ако постоје, молимо Вас да наведете о којим делима је реч.

Када се погледа списак текстова које су испитаници навели, може се извести неколико закључака. Жанровски гледано, доминирају бајке – то су, најчешће: „Девојчица са шибицама“ (32), „Пепељуга“ и „Снежана и седам патуљака“ (13), „Црвенкапа“ (9), „Вук и седам јарића“ (7), „Успавана лепотица“ (5), „Себични џин“ (4), „Ивица и Марица“ (4). За њима следе романи: „Бела Грива“ (9), „Бамби“ (7), „Мој дека је био трешња“ (4), „Мали принц“ (2). На списку ће се, коначно, пронаћи понека прича („Врабац и ласте“ два пута; „Бркљача“, „Виолина“), басна

(„Коњ и магаре“) и песма („Био једном један вук“ два пута, „Смрт Краљевића Марка“). Такође, очевидно је да су васпитачи и учитељи упознатији с овим текстовима од родитеља. Иако се у великом броју одговора могу пронаћи текстови који тематизују смрт, њихова разноврсност је релативно мала: у збиру налазимо тридесетак различитих текстова, од којих највећи број чине познате светске бајке.

Обраду дела која су навели – као и других дела која нису наведена – и васпитачи, и учитељи, и родитељи би у великој мери одобрили. Разлози који се притом наводе су различити: од тога да је смрт природан феномен, преко тога да децу ова тема интересује, до тога да ови текстови могу да припреме децу за сусрет с смрћу. Занимљиво је у овом контексту да се један испитаник противи „санкционисању прича, песама, бајки и басни под изговором да лоше утичу на дечји развој“, док други указује на то да би романе „Бела Грива“ и „Мали Принц“, као и бајку „Девојчица са шибицама“ радио без обзира на све јер имају уметничку вредност. Уз наведено, неколико испитаника указује на то како се у делима с овим мотивом могу анализирати (и) други важни аспекти живота који су у њима представљени (нпр. однос према предрасудама у песми „Био једном један вук“).

У појединим случајевима кад наводе да би дело обрађивали / одобрили за обраду испитаници наглашавају да овим делима треба приступити у складу с узрастом.⁵ Такође, испитаници указују на то да би дела обрађивали / одобрили за обраду уколико би деца показала интересовање за ову тему.

Они испитаници који су експлицитно изrekli став да дела с мотивом смрти не би обрађивали тј. не би дали одобрење да се обрађују, ретко наводе разлог за такав став, а међу наведеним разлозима бележимо тај да се „и одрасли с тим лоше, тешко и неадекватно носе“, као и да дело не треба обрађивати ако у себи садржи насиље. Осим „Бамбија“, текстови који се наводе као непожељни су „Девојчица са шибицама“, „Црвенкапа“, као и „Вук и седам јарића“.

Сада Вас молимо да пажљиво прочитате песме на следећој страници, а потом одговорите: Које песме сматрате прикладним за разговор о мотиву смрти с децом из Ваше васпитне групе / Вашег одељења? Зашто? / Сада Вас молимо да пажљиво прочитате песме у наставку, а потом одговорите: За које песме бисте дали одобрење да васпитач/учитељ с Вашим дететом разговара о мотиву смрти у њој? Зашто?

Разуме се, различити испитаници одабрали су различите песме, а један могући статистички приказ изгледао би овако.

---

5 Осим што узраст утиче на васпитачев одабир самог дела, из одговора који следи закључујемо да од њега зависи и начин на који ће дело бити обрађено: „Ако су деца млађа, крај ублажим, нпр. коза не распори вука, него вук заспи а коза вади јариће из уста док вук хрче. Он се пробуди гладан и врати се у шуму. Ако су деца старија, разговарамо о узроцима и смишљамо лепши крај. Ако је смрт сродника у питању, правимо паралелу с биљкама, животињама као живим бићима.“

Табела 2. Мишљење испитаника о прикладности обраде приложених песама с мотивом смрти

	„Лисици“	„Тишина“	„Деда и баба“	„Одлазак ветерана“
Васпитачи	20	44	15	19
Родитељи деце вртишког узраста	18	18	11	17
Учитељи	19	25	24	22
Родитељи деце школског узраста	11	19	13	8

Укупно 29 испитаника навело је да су све песме прикладне; на супрот њима, 17 испитаних навело да ниједна песма није адекватна. Значајан број испитаника – њих 44 – наводи две или три песме као пожељне.

Убедљиво највише пута испитаници су изабрали песму „Тишина“ (107), док су остале песме добиле приближан број гласова: „Лисици“ (68), „Одлазак ветерана“ (66), „Деда и баба“ (63).

Табела 3. Мишљење испитаника о прикладности обраде приложених песама с мотивом смрти (резултати поређани по броју одговора)

	1	2	3	4
Васпитачи	„Тишина“ (44)	„Лисици“ (20)	„Одлазак ветерана“ (19)	„Деда и баба“ (15)
Родитељи деце вртишког узраста	„Тишина“ (18)	„Лисици“ (18)	„Одлазак ветерана“ (17)	„Деда и баба“ (11)
Учитељи	„Тишина“ (25)	„Деда и баба“ (24)	„Одлазак ветерана“ (22)	„Лисици“ (19)
Родитељи деце школског узраста	„Тишина“ (19)	„Деда и баба“ (13)	„Лисици“ (11)	„Одлазак ветерана“ (8)

У овој табели најпре је занимљиво видети како се мишљење васпитача у потпуности подудара с мишљењем родитеља деце вртишког узраста; слично је с учитељима и родитељима деце школског узраста, који се мимоилазе само у оцени две песме („Лисици“ и „Одлазак ветерана“). Потом, ваља приметити како се мишљења испитаника највише разликују поводом песама „Деда и баба“ и „Лисици“. Док они који имају на уму децу вртишког узраста (родитељи и васпитачи) песму „Деда и баба“ стављају на последње место, учитељи и родитељи деце школског узраста сматрају је најприкладнијом, одмах после песме „Тишина“; обрнут је случај с песмом „Лисици“: док је васпитачи и родитељи вртишке деце смештају одмах после „Тисине“, учитељи и родитељи школске деце је смештају на треће или четврто место по прикладности.

Иако се могло претпоставити да ће све групе испитаника најмање подржати тумачење песме која тематизује смрт човека, а највише оне која тематизује смрт предмета, испоставило се да је таква претпоставка тек делимично тачна. Наиме, њој у прилог иде то што је песма која тематизује смрт човека одабрана најмањи број пута („Деда и баба“ – 63). Овде је, ипак, потребно додатно нијансирање: као што смо рекли, чини се да у овом погледу значајну улогу има узраст деце – учитељи и родитељи школске деце се знатно чешће одлучују за песму која тема-

тизује смрт човека него васпитачи и родитељи вртићке деце. С друге стране, ваља приметити како се испитаници ипак нису највише пута определили за песму која тематизује смрт предмета: „Одлазак ветерана“ је песма коју ниједна група испитаника није ставила међу прве две од понуђене четири песме. Ако се гледају одговори у целини, све групе испитаника су на прво место ставиле песму која тематизује смрт биљке.

Табела 4. Мишљење испитаника о прикладности обраде приложених песама с мотивом смрти (с обзиром на одабир умируће субјекта)

	1	2	3	4
Васпитачи	биљка (44)	животиња (20)	предмет (19)	човек (15)
Родитељи деце вртићког узраста	биљка (18)	животиња (18)	предмет (17)	човек (11)
Учитељи	биљка (25)	човек (24)	предмет (22)	животиња (19)
Родитељи деце школског узраста	биљка (19)	човек (13)	животиња (11)	предмет (8)

Кад је реч о језичко-стилским одликама, занимљива је оцена песме „Деда и баба“, која је језички најдиректнија у погледу тематизације смрти. Могло би се рећи да постоји тенденција код васпитача и родитеља деце вртићког узраста да директан говор о смрти заобиђу, док га учитељи сматрају прикладнијим у разговорима с децом. Чини се да је ту у основи претпоставка да развијеније когнитивне способности детета призивају и отворенији разговор о оваквим темама (у школским годинама), док је у вртићу за ту врсту директности још рано; насупротив томе, управо когнитивна ограничења код деце вртићког узраста захтевала би отворенији и директнији говор како не би дошло до погрешног разумевања тропа. Ипак, овве претпоставке ваљало би додатно испитати, при чему посебно треба обратити пажњу на степен и природу стилизације у књижевном тексту.

Претпоставка да ће се васпитачи и учитељи вероватно определити за песме познатијих аутора донекле је потврђена: убедљиво највише пута је одабрана песма Моше Одаловића, аутора чије је име испитаницима вероватно најпознатије. Ипак, како су фактори који учествују у одлучивању вишеструки (нпр. одабир умирућег субјекта и сл.), ову тезу би, такође, ваљало засебно испитати.

Испитаници су приликом попуњавања упитника имали прилику да уз своје одговоре допишу и одговарајућа образложења. Ту прилику искористило је 77 испитаника.

Испитаници који подржавају обраду песме „Лисици“ описују је као благу, разумљиву и сликовиту, а уз то и као песму која је духовита и „најбезболнија“. Такође, један испитаник сматра да је важно што у песми не умире човек, па деца „полако улазе у тему смрти“, а други ставља акценат на животни круг и на то да су биљке и животиње – као и људи – бића која се рађају и расту, а на крају увену и угину. Занимљиво је, такође, образложење једног испитаника зашто ову песму сматра неприкладном – зато што песма „говори иронично и с подсмехом о смрти

лисице, као да постоје бића која су заслужила смрт. Она, као и сви месоједи, мора да лови да би преживела.“

Они који су се определили за песму „Тишина“ избор образлажу примереношћу одговарајућем узрасту (чак и најмлађем). Једни наглашавају да је песма деци блиска и да описује нешто реално и свакодневно, да је зато деци разумљива и доступна њиховим когнитивним способностима; други истичу то што смрт у њој није представљена трагично нити сувише експлицитно; трећи ову песму виде као „најбезболнију“ услед избора умирућег субјекта у њој. Одабир биљке, верују поједини испитаници, чини да деца лакше разумеју (или доживе) песму него што би то било да је реч о смрти човека или некога њима блиског. Такође, део испитаника верује да би деца кроз ову песму сликовитије научила да су и биљке жива бића, која расту и умиру; посредно, песма учи децу да „све што је живо има крај“ и постепено уводи тему смрти у њихов видокруг. Смрт биљке у овој песми неколико испитаника види као могућност да се покрену и шире еколошке теме о животној средини и бризи за њу.

Приликом одабира песме „Деда и баба“ на став испитаника највише је утицала блискост ове песме с искуством детета; уз то, они истичу јасноћу израза и конкретност ситуације. Мање или више експлицитно, део испитаника уочава могућу везу са Светом око нас: они би с децом разговарали о овој песми јер се „може направити повезаност с обичајима“ и јер се у њој „реално описује наш однос према прецима“. Поједини испитаници би о овој песми разговарали онда кад деца искажу интересовање за тему смрти или кад постану зрелија.

Кроз песму „Одлазак ветерана“, по мишљењу анкетираних, деца се упознају са смрћу на духовит начин. Више њих истиче да је одабир умирућег субјекта (предмета) утицао на то да се смрт представи мање потресно и трауматично него што би то било да је у питању смрт човека. Испитаници поново позитивно вреднују јасноћу израза и конкретност ситуације, али и то што се крај (живота) сутерише индиректно. Деца кроз ову песму, верује део испитаника, уче да предмети имају свој рок трајања, а посредно захватају истину да је тако и са живим бићима.

Испитаници који сматрају да су све четири песме прикладне за разговор с децом виде их као реалне и слојевите творевине које могу да помогну деци да се упознају с феноменом смрти. Наглашавају, међутим, да је неопходно песме тумачити у складу с интересовањима деце, уз прилагођавање речника, израза и интерпретација. Један испитаник отвара и могућност компаративног приступа песмама: „Све сматрам прикладним, чак и не би било лоше обрађивати их упоредо и коментарисати их и упоређивати како се смрт односи и на биљке, на животиње и на људе. (...) Све можемо сагледати из различитог угла и предочити деци важност да чувају своје ближње док су живи, а опет с друге стране, да их не забораве после смрти.“

Са друге стране, кад одбацују обраду неких – или свих – песама, испитаници наводе неколико чинилаца: „суровост“ текста, неприлагођеност речника („нарикати, таблете, обући црнину, умрети, гробље“), као и процену да деца поједине песме не би разумела. Тако се нпр. за песму „Деда и баба“ каже да не изазива никаква осећања, није римована и делује као да је неко на брзину препричао неки догађај. Једну од могућих крајности у овом погледу илуструје следећи одговор: „не постоји песма за коју би дао одобрење због тога што сматра су родитељи ти

који треба да упознају дете с мотивом смрти и да му га приближе онако како сматрају да је најбоље за њега“.

Кад се анализа сведе, долазимо и до могућих критеријума који испитаници узимају у обзир приликом процене да ли је нека песма погодна за разговор с децом. У погледу садржаја, позитивно је оцењен приказ ситуација блиских детету, а као важан се показао и одабир умирућег субјекта. Као квалитет се истиче и могућност да дете нешто из песме научи о смрти, као и потенцијал да се успостави веза с другим областима искуства. У погледу форме наглашава се потреба да текст буде разумљив, а то се постиже кроз прилагођавање речника, јасан и конкретан израз, у којем нема много стилских фигура, алузија и скривених замисли. Пожељно је да текст буде сликовит, али је неопходно да у њему стилске фигуре буду прилагођене когнитивним способностима детета. Такође, поједини испитаници сматрају духовитост за пожељну одлику текста, док је за њих суморнији и трагичнији приказ смрти мање прихватљив.

4. ЗАКЉУЧАК

Спроведена анализа довела је до следећих закључака:

1) Претпоставка да ће највећи број испитаника сматрати да с децом треба тумачити књижевна дела у којима је смрт главни мотив, а да ће се образложења претежно односити на емоционалну подршку деци – испоставила се као делимично тачна. Васпитачи и учитељи заиста у највећем броју сматрају да с децом треба тумачити дела у којима је смрт главни мотив. Њихово образложење тиче се виђења смрти као неизбежне природне појаве, као и могућности да деца лакше поднесу сусрет са смрћу. Књижевни текстови могу, према речима испитаника, да помогну деци да разумеју шта је смрт, али и да се кроз тумачења књижевних дела они сами упознају с дечјим размишљањима на ову тему. Родитељи би, попут васпитача и учитеља, у највећем броју дозволили разговор о делима која тематизују смрт. И они као разлог за обраду таквих дела претежно наводе чињеницу да је она природна појава, а као разлози се поново наводе могућност да разговор о делу чији је смрт главни мотив помогне деци да је лакше прихвате и разумеју, као и то да одрасли схвати дечје поимање смрти.

2а) Претпоставку да ће испитаници најмање подржати тумачење песме у вртићу/школи кад тематизује смрт човека, а највише кад тематизује смрт предмета потврђује то што је песма која тематизује смрт човека одабрана најмање пута. Ипак, чини се да овде значајну улогу игра узраст деце: учитељи и родитељи школске деце се чешће одлучују за песму која тематизује смрт човека него васпитачи и родитељи вртићке деце. С друге стране, део претпоставке да ће се испитаници највише пута определити за песму која тематизује смрт предмета показао се као нетачан: „Одлазак ветерана“ је песма коју ниједна група испитаника није ставила међу прве две од понуђене четири песме.

2б) Будући да је песма „Деда и баба“ језички најдиректнија, могло би се рећи да постоји тенденција код васпитача и родитеља деце вртићког узраста да такав говор заобиђу, док га учитељи сматрају прикладнијим у разговорима с децом. Испитаници су понудили поједине садр-

жинске елементе, као и језичка и стилска обележја која, по њима, чине песму прикладн(и)јом. Тако су позитивно оцењени прикази ситуација блиских детету, могућност да дете нешто из песме научи о смрти, као и могућност да се успостави веза с другим областима искуства. У погледу форме највише се истиче потреба да текст буде јасан и конкретан. Ако је текст сликовит, неопходно је да у њему стилске фигуре буду прилагођене когнитивним способностима детета. Додатно, духовитост се сматра за пожељну одлику текста, док се трагичнији приказ смрти доживљава као мање прихватљив.

2в) Чини се основаном претпоставка да је песма познатог аутора прихватљивија за тумачење – највећи број испитаника одабрао је стихове Моше Одаловића, најпознатијег међу популарним ауторима. Ипак, ову претпоставку би ваљало додатно испитати будући да је на одлуку могло да утиче више фактора.

На крају, треба рећи да наш рад поседује своја ограничења, која могу, између осталог, бити подстицајна за даља истраживања. Наиме, било је тешко наћи испитанике мушког пола, чије бисмо одговоре потом упоредили с одговорима испитаника женског пола. Такође, фокус овог рада чинили су поетски текстови, а не прозни или драмски. Варијације умирућег субјекта су донекле покривене, али су могућности обраде ове теме разноврсне, па се приликом будућег истраживања може ставити акценат на неки други аспект уметничке творевине која тематизује смрт. Свако такво, ново испитивање обогатиће наша сазнања из ове области, која је истовремено осетљива и изазовна за размишљање и проучавање.

*

Чланак је заснован на мастер раду *Методички њрисџуј њесмама о смрџи у њредшколској усџанови и млађим разредима основне школе*, насталом под менторством доц. др Владимира Вукомановића Растегорца, а одбрањеном 30. септембра 2022. године пред комисијом коју су чиниле још и проф. др Јелена Панић Мараш и проф. др Вишња Мићић.

Извори

1. Новаков, Г. (2014). *Зрикни свеџи кроз розле ђозле*. Нови Сад: ЗДИ.
2. Одаловић, М. (2014). *Твоја звезда будалица*. Смедерево: Смедеревска песничка јесен.с
3. Ристовић, А. (1988). *Лак као рего*. Београд: Нолит.
4. Тешић, М. (2004). *Мирис завичаја*. Београд: Епоха.

Литература

1. Вукомановић Растегорац, В. (2017). Тумачење поезије за децу као могућност образовања о смрти: зашто и како. *Иновације у насџави*, 30 (3), 82–93. DOI: 10.5937/inovacije1703082V
2. Вукомановић Растегорац, В. (2018). Смрт у српској поезији за децу: традиција једног табуа. *Ако џи јаве: умро сам (џесме о смрџи за децу и младе)*. Београд: ДКСГ, 11–50.

3. Вукомановић Растегорац, В. (2019). Обликовање говора о смрти на почецима српске поезије за децу и младе. *Slavica Wratislaviensia*, 168, 439–450. DOI: 10.19195/0137-1150.168.37
4. Вукомановић Растегорац, В. (2015). Цртани филм и смрт: могућности интерпретације филма *Сачекај, молим те* Јелизавете Скворцове. *Иновације у насџави*, 28 (4), 102–113. DOI: 10.5937/inovacije1504102V
5. Године узлета (2019). *Године узлета: основе програма предшколској васијињања и образовања*. Београд: Просветни преглед.
6. Јанићијевић, В. (2017). Методички приступ мотиву смрти у разредној настави. *Иновације у насџави*, 30 (3), 94–105. DOI: 10.5937/inovacije1703094J
7. Јовановић, И. (2020). Smrt, жанр i rod u grafičkom romanu *Ja ubijam divove*. *Genero: časopis za feminističku teoriju i studije culture*, 25, 1–36.
8. Киблер-Рос, Е. (2004). *Разјовори о деци и смрти*. Београд: Гутенбергова галаксија.
9. Крегоу, Х. (2013). Могу ли приче да лече? У: П. Хант (ур.), *Тумачење књижевности за децу* (257–272). Београд: УФ.
10. Милашиновић, Ј. (2020). Присуство теме/мотива смрти у предшколском васпитању. *Иновације у насџави*, 33 (3), 72–82. DOI: 10.5937/inovacije2003072M
11. Павићевић, А. (2011). *Време (дез) смрти: предсјаве о смрти у Срдији 19–21. века*. Београд: Етнографски институт САНУ.
12. Спасић, М. (2016). Појам смрти из угла детета. *Теме* 40 (2), 525–540.
13. Вожић, С. (2019). Obrada motiva smrti u nastavi književnosti. *Slavica Wratislaviensia: Wielkie tematy kultury w literaturach słowianskich*, 168, 615–628. DOI: 10.19195/0137-1150.168.52
14. Gutiérrez et al. (2014). Affective dimensions of death: Children’s books, questions, and understandings. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 79 (1), 43–61.
15. Кулјић, Т. (2014). *Tanatopolitika: sociološkoistorijska analiza političke upotrebe smrti*. Београд: Љгоја штампа.
16. Talwar, V. (2011). Talking to Children about Death in Educational Settings. In: V. Talwar, P. Harris & M. Schleifer (Ed.). *Children’s Understanding of Death – From Biological to Religious Conceptions* (98–115). Cambridge: CUP.

Sladana B. Živković

Preschool Institution “Čika Jova Zmaj”, Belgrade

CHILDREN’S POETRY AS AN INVITATION TO A CONVERSATION ABOUT DEATH – ATTITUDES OF EARLY YEARS TEACHERS, SCHOOL TEACHERS AND PARENTS

Abstract: The purpose of this paper is to present an investigation of the roles of early years teachers, school teachers and parents in the upbringing of children and the potential introduction of poems with the theme of death into the curriculum. The survey method was used for collecting data. The respondents were a pre-defined group of 110 early years and school teachers and 72 parents. The results of the survey show that the greatest number of respondents are complacent with including the theme of death as part of the curriculum.

Justification of their opinion was largely based on the idea that death is an inherent and imminent part of nature. The respondents considered poems which portrayed the death of a plant as the best choice for children. The least appropriate was considered the theme of death of a person. Analyzing the respondents’ answers to questions in the survey; we can see that respondents consider it the most desirable to include topics which include situations that children are familiar with, the opportunity for children to learn something from the poem, as well as to establish a connection with past experiences in different areas.

There is an exceptional need for expression to be clear and concrete, and it is better for death to be presented in a comical rather than a tragic manner.

Keywords: children’s poetry, bibliotherapy, thanatology, educational work

Раг ѓримљен: 28. 3. 2023. / Раг ѓрихваћен: 12. 5. 2023.